

BIRTHE SJÖBERG

En ständigt aktuell yttrandefrihetsdebatt

Som medborgare i en demokrati har man "frihet att hylla och offentligen uttala en religiös eller irreligiös öfvertygelse" men *inte* "frihet att angripa andras tro med hån och smädelse"?

Som den vakne läsaren noterar, innehåller citaten ord med ålderdomlig stavning. Det är alltså inte något inlägg i dagens debatt om press- och yttrandefrihet, inte heller i någon äldre debatt som den om Muhammedteckningar i *Jyllands-Posten* 2005 eller Lars Vilks tecknade rondellhundar i *Nerikes Allehanda* 2007. Nej, den inledande kommentaren gäller två svenska tryckfrihetsmål som ägde rum för 130 år sedan. Orden yttrades några år efteråt av litteraturhistorikern Karl Warburg

På 1880-talet hade vi som sagt två tryckfrihetsmål som tilldrog sig stor uppmärksamhet. Det första, "Giftas-processen" 1884, riktades mot August Strindberg, och det andra, "Hädelsemålet" 1888, riktades mot Hjalmar Branting. Båda målen kom att betyda mycket för Viktor Rydbergs anseende. Efteråt betraktades han av många av 1880-talets unga radikaler som den store "avfällingen".

Drygt tjugo år tidigare hade Viktor Rydberg publicerat sin kritiska skrift *Bibelns lära om Kristus* (1862). Redan på de inledande sidorna deklarerade han: "Ändamålet med denna afhandling är att utröna, huruvida kyrkans lära om Kristus öfverensstämmer med nya testamentets." Naturligtvis väckte boken stor ilska och förskräckelse. Det var ju inte mer än fyra år sedan konventikelplakatet hade upphävts och den dogmatiska ortodoxin hade fortfarande ett starkt grepp om den svenska statskyrkan.

Rydberg kom av sina trosfränder att uppfattas som en ny reformator, inte minst för att han antydde behovet av en ständig reformation i skriftens inledning: "Det är en stor, en olycksdiger förvillelse, att reformationen skulle vara ändad med Luther. Han själf var af annan åsikt: han betraktade sitt verk endast som reformationens begynnelse." Vi måste akta oss, skrev Rydberg, så att inte den Augsburgska bekännelsen blir en ny påve för oss – en papperspåve. En sådan papperspåve vore ännu värre än de katolska påvarna eftersom dessa "är en kedja af lefvande personer och fördenskull icke alldeles utesluter möjligheten af ett framåtskridande?" Det är alltså en mycket hård kritik som Rydberg framför mot de reaktionära krafterna inom den lutherska kyrkan.

Rydberg, som hade hyllats som reformator av sina trosfränder och som antikrist av sina motståndare, fick stora förväntningar på sig från de unga radikalerna på 1880-talet. Vid åtalet mot *Giftas* 1884 trodde Strindberg att Rydberg skulle ingripa till hans förmån. Men när Karl Otto Bonnier frågade Rydberg om han kunde tänka sig att ingå i den jury som skulle tillsättas inför Giftasmålet, svarade Rydberg att han inte ville bli juryman för Strindbergs räkning, möjligen kunde han tänka sig att bli det för Bonnier om åtalet gällde honom också. Anledningen till att Rydberg inte ville ställa upp för Strindberg hade inte något att göra med att han ansåg att åtalet var korrekt. Tvärtom var han stor motståndare till det. Det som gjorde honom tveksam och fick honom att avstå från att bli juryman var att han starkt ogillade det avsnitt i *Giftas* som förhånade nattvarden – och som hade lyfts fram som orsak till åtalet. Strindberg kunde aldrig – även om rättegången slutade i ett frikännande – förlåta Rydberg för att han inte ställde sig på hans sida.

I det så kallade hädelsemålet 1888, som var riktat mot Hjalmar Branting, satt Rydberg emellertid med i juryn. Branting hade låtit trycka en artikel från *Arbetet* som redan blivit fälld av

Malmö rådhusrätt. I artikeln, som skrivits av Axel Danielsson, hade det lätt samt ironiserats över "världsalltets upphofsman", vilket upptogs mycket illa av kristna personer. Syftet med omtrycket i *Socialdemokraten* var att Branting hoppades på att en storstadsjury skulle ha en vidare syn på hädelse än man hade i Malmö. Om det hade gått som Branting hade tänkt, skulle man kanske dessutom kunna få resning i Danielsson-målet. Nu blev det inte så. Branting blev fälld och dömd till fängelse i tre månader och 15 dagar. Rydberg hörde till de jurymän som yrkade på en fällande dom.

Det blev stor uppståndelse. Viktor Rydberg ansågs ha svikit både yttrandefriheten och religionsfriheten. Känslorna var mycket heta. Han fick ta emot kritik från ledande kulturradikaler. Ett exempel är Ellen Key som skrev ett långt klandrande brev till honom. Hjalmar Branting skrev omedelbart efter juryns dom följande i *Socialdemokraten*: "I jurynt satt – det skrifver jag här, fast det är i egen sak – åtminstone *en*, som *svæk sin plikt*. Här stod i den mannens person vår fina liberalism, vetenskapens frisinthet, vid skiljövägen". Branting slutar med orden: "Affallets vanära klibbar nu vid ett namn, som förr nämnts med aktning äfven af dem, hvilka ej liksom han stannat på halfva vägen". Senare skrev Branting i sin serie *Tal och skrifter* att Rydberg "två gånger" gav sitt "ja till kättareförföljelser mot den fria tanken".

Hur kunde nu detta ske? Hur kunde Viktor Rydberg, den store kyrkokritikern och yttrandefrihetsförespråkaren, "två gånger" under "fyra års tid" så fullständigt svika sina ideal? Eller svæk han dem kanske inte?

Med svaren på dessa frågor flyttas vi med ilfart till vår egen tid. Svaren är nämligen avhängiga frågan om var gränsen går mellan yttrandefrihet/tryckfrihet och individens ansvar/omdöme.

Viktor Rydberg hade i stort sett samma åsikter på 1880-talet som på 1850-talet. Han var i det avseendet den radikale liberalen som hyllade den franska revolutionens ideal. Han ställde sig bakom den franska republikens lagar om religionsfrihet från 1789. I dessa slogs fast att religionsfrihet består i rättigheten att bekänna och utöva religion eller religionslöshet – *utan* att förnärma eller såra andra. Just det där med "frihet under ansvar" var viktigt för Rydberg. Enligt Karl Warburg var Rydberg naturligtvis en hängiven vän av religionsfriheten. Men, skriver Warburg, han var "af den mening, att hvarje rå *hädelse* eller *gäckeri*, mot hvilken religion det vara månde, protestantism, sekterism, katolicism, judendom, vore fördömlig". Även statskyrkoprästerna hätska utfall mot "annorlunda troende" fördömdes.

I stridens hetta insåg inte de unga 80-talsradikalerna att det var just sårande gäckeri mot enskilda, troende människor som Viktor Rydberg vägrade att stödja. Däremot var det, enligt honom, en helt annan sak att med sakliga argument kritisera dogmatiskt ortodoxa läror som hindrade den fria tanken, den religiösa och den vetenskapliga – det var helt enkelt ens plikt. Mest känt är Rydbergs följande ord i förordet till *Den siste Athenaren* (1859) där han kommenterar sin kamp mot ortodoxin:

Ty medan jag skrifvit, har jag känt mig som stridsman under de idéers fana, för hvilka jag lefver och andas, och mitt arbete är ett spjut, som jag slungat mot de fientliga lederna, i krigarens lofliga uppsåt att såra och döda.